

препоручивао ондашњем народном посланику Стевану М. Љубиши, ако би требало бирати између Поморске школе и гимназије, да се заложи на надлежном мјесту за Поморску школу која је Боки много потребнија од гимназије.

Петар Д. Шеровић

КАРАКТЕР И ЗНАЧАЈ ПРЧАЊСКЕ ПРЕСУДЕ НАРОДНОГ СУДА ИЗ 1848 ГОДИНЕ

Револуционарна 1848 година донијела је знатне метеже и у Боки. Опадање ауторитета званичне власти изазвало је нагли пораст криминала и то нарочито између појединих комуниτάди.

У другој половини 1848 године владала је велика напетост, нарочито између Новске и Рисанске комуниτάди, због многобројних злочина и преступа извршених од стране становништва једне комуниτάди над становништвом друге. У питању су била многобројна убиства и рањавања,¹⁾ а честе и озбиљне крађе крупне и ситне стоке, хране, оружја и др.,²⁾ као и многобројне пољске и шумске штете.³⁾ Због свега овога дошло је до врло затегнуто стања између поменутих двију комуниτάди.

У то доба, у склопу општих политичких превирања, у Боки су се почели оснивати посебни, тзв. народни судови, који су покушавали да приграбе надлежности и у грађанским и у кривичним стварима, што се сасвим косило са правима и надлежностима редовних судова. Истина, у Боки су у то вријеме, поред редовних судова, постојали такозвани помирбени судови добрих људи, али ови „народни судови“ били су нешто сасвим ново.⁴⁾ Они се јављају као једна од манифестација тежњи за што већим осамостаљивањем правосуђа од аустриске власти, а непосредан повод за то пружиле су политичке трзавице и мутне прилике које су се осјетиле у Боки у бурној 1848 години, а које су утицале на опадање ауторитета званичне власти код широких народних маса.

¹⁾ Тако су Убљани (у првом реду Андрија Марков Лаконић) били осумњичени за убиство Мија Савића и рањавање његове жене, неких његових момака, Јова Поповића и др.; Кривошијани (Лазар Водовар, Андрија Вучуревић са браћом, кућа Лакичевића и др.) за убиство Ђурице Брајовића, Крста Вуковића, Новака Кујачића, Јована Стијепчића, Риста Познановића и др., те рањавање многобројних других лица; Мокрињани за убиство Зека Самарџића, Ђура и Јована Шпице и др. — итд. итд.

²⁾ Крађе су биле нарочито бројне између Кривошијана, Камењана и Убљана.

³⁾ Нарочито су били бројни сукоби Камењана и Убљана, због тога што су Убљани правили честе пољске и шумске штете Камењанима.

⁴⁾ Види: Павао Буторац — Бока Которска према народном покрету у револуционарној години 1848 (Рад ЈАЗУ, књ. 260, Загреб 1938), стр. 145—146.

Из тог времена сачувана је и једна врло интересантна пресуда народног суда од 30 новембра 1848 године.⁵⁾

Суд се састао у Прчању⁶⁾ 30 новембра 1848 године, састављен од 25 људи, међу којима су били углавном претставници свих крајева Боке, изузев крајева који припадају поменутиим двијема комунигадима (новској и рисанској).

Разлози сазивања овога суда виде се лијепо из уводног дијела „сетенце“, који гласи:

„Будући да су се од неколико времена појавила многа зла и немири међу житељима общества новскога, рисанскога и придружени(х) кра(ј)ева, тако да су даном 4 овога мјесеца уговорили у Котору, пред старијом власти, и средством оvdје прикљученога компромеса све сво(ј)е распре и заимне правде на расуђење народног суда представити, даље подписани посланици бокески, као братски погодници и кметови, сабраше се данас у Прчањској вароши, гдје призваше пред собом обје стране редом сеоцким и чувши различне њихове разлоге, што уствене, што писмене, и призивајући помоћ од вишњегга творца, од ко(ј)егга само произилази сваки прави суд, осудише наредни(ј)ем и непоколебимо закључише. . .“

Текст ове пресуде објавио је још 1929 године Душан Д. Вуксан,⁷⁾ држећи се примјерка преписа који се налазио у рукама Андрије Лазаревића. Стога, пошто је текст пресуде већ раније објављен,⁸⁾ ми га оvdје нећемо понављати, него само покушати да овај докуменат подвргнемо извјесној анализи (историској и историско-правној), да би се из тога могли извести потребни закључци, који би на овај важни случај бацили нешто више свјетла.

* * *

Важност овог документа је многострука за проучавање ондашњих прилика у Боки и са политичког и са историско-правног гледишта. Стога је неопходно да на овом мјесту, макар и у најкраћим потезима, размотримо неке најважније моменте којих се

⁵⁾ Примјерак пресуде о којој је ријеч налази се у рукама Сима Сушића, пензионера из Херцеговог, као приватно власништво. На корицама носи наслов: „Сетенца међу Комунигади Новској и Рисанској од Прчања 1848“. Читав докуменат писан је ћирилицом, сем неких потписа вијећника — судија, на крају пресуде, који су потписани латиницом и на италијанском језику (име, презиме, звање и мјесто пребивања).

⁶⁾ Прчањ је изабран за састанак суда вјероватно као „неутрална“ територија, пошто се имало рјешавати о крупним споровима између Рисанске и Новске Комунигади, па је стога требало избјећи да се суд састане на некој од њихових територија.

⁷⁾ Душан Д. Вуксан: Народни суд у Приморју 1848 године („Гласник Етнографског музеја у Београду“, књ. IV, Београд 1929, стр. 105—111).

⁸⁾ Ми немамо при руци примјерак пресуде (преписа) који је Вуксан имао у рукама, већ препис који се налази у приватном власништву Сима Сушића из Херцеговог. Но пошто између ова два текста нема битних разлика, изузев неких ситуацијских, стилских и језичких, то се на ове ситне разлике (које ни најмање не засијецају у питања која оvdје мислимо третирати) нећемо освртати.

потребно дотаћи да би се овај докуменат у потпуности схватио и да би се могла правилно оцијенити његова важност.

Прије свега потребно је пречистити питање да ли се у конкретном случају радило само о суду добрих људи (који судови су били дозвољени од стране аустриских власти), да ли о тзв. „народном суду“ (које судове аустриска власт иначе није дозвољавала), или се пак ради о некој средини између једног и другог.

Чисто помирбени судови добрих људи у то доба могли су само да посредују међу странкама у циљу регулацисања извјесних грађанскоправних спорова и несугласица, али они нипошто нијесу били овлашћени да рјешавају кривичне ствари, које су биле у искључивој надлежности редовних судова. Довољно је стога бацити макар само летимичан поглед на ову пресуду па да се одмах може видјети да суд који ју је донио није имао карактер обичног помирбеног суда добрих људи. С друге стране, у уводном дијелу пресуде помиње се овај скуп изрично као „народни суд“. Но ова околност безусловно тражи и даља објашњења. Прије свега, ако се у конкретном случају ради заиста о „народном суду“, поставља се питање како је његов рад одобрила аустриска власт, кад се зна да се она у 1848 години у Боки енергично борила против „народних судова“, сматрајући их у неку руку институцијама које су поникле из револуционарног духа и прилика у 1848 години. С друге стране, треба имати на уму и околност да је постојећа аустриска власт у Боки била дала пристанак за сазивање овога суда. Тако би се бар дало закључити из самог текста уводног дијела пресуде („... Тако да су даном 4 овога мјесеца уговорили у Котору пред старијом власти и средством овдје прикљученога компромеса све сво(ј)е распре и заимне правде на расуђење народног суда представити...“). Једно је сасвим јасно, а наиме: да се овдје никако не ради о једном обичном помирбеном суду добрих људи. То произилази како из мноштва питања која је овај суд расправљао (а која далеко превазилазе тадашње надлежности помирбених судова), тако и из околности да суд није био састављен искључиво од „арбитрарних судија“, већ је у вијећу од двадесет и пет људи било заступљено свега седам „арбитрарних судија“, док су осталих осамнаест чланова суда претстављали народне претставнике углавном из читаве Боке, изузев двије завађене комунитади (новске и рисанске). Судаћи по саставу суда и по питањима о којима је одлучивао, понајприје би се могло рећи да се у конкретном случају радило о „народном суду“. Но како онда објаснити околност што је за сазив овог суда постојало одобрење редовне аустриске власти, кад се зна да је она у 1848 години енергично сузбијала „народне судове“?

По нашем мишљењу овдје постоје двије могућности. Прва могућност би се састојала у томе да се одобрење аустриске власти односило на састанак обичног помирбеног суда добрих људи, па да је то одобрење послужило сазивачима овог скупа само као

какав-такав оквир у који су они потом угурали „народни суд“ да пресуди све случајеве који су их моментано интересовали. Друга би могућност била да је аустриска власт — упркос томе што је начелно била оштро против „народних судова“ — изузетно и само за ову прилику дозволила сазив овог суда као народног, сматрајући да ће опште користи од њега за утврђење јавног реда и мира бити знатне (у конкретном случају и сасвим у интересу постојеће власти), с обзиром да се, поред осталог, радило о умиру између двије закрвљене комуниади, у ком правцу је један овакав суд могао да постигне неупоредиво боље резултате од оних које би постигао редовни кривични суд када би све ове случајеве расправио посебно и по закону. А у мутном времену и приликама какве су биле оне у 1848 години, редовна аустриска власт морала је бити максимално заинтересована да се коначно среде односи и утврди мир и повјерење између поменутих двију комуниади. Стога ова друга могућност има доста вјероватноће, мада ни прва није сасвим искључена. Но било како било, овај суд је, објективно узев, имао и неких елемената помирбеног суда добрих људи (рјешавао је многа питања која би долазила у надлежност помирбеног суда) и тзв. „народног суда“ (рјешавао је мноштво кривичних дјела: убистава, тешких и лаких тјелесних повреда, крађа и др., што је далеко превазилазило тадашњу могућну надлежност помирбених судова). Ипак — и то нарочито због тога што су преовлађивала крупна питања из чисте надлежности редовних кривичних судова — овај суд је знатно више носио обиљежја „народног суда“ неголи „помирбеног суда добрих људи“.

Најзад, пошто је овај суд пресудио многе веома деликатне случајеве из области кривичноправне материје, интересантно би било — макар и у општим потезима — размотрити принципе којих се држао при оцјени догађаја и изрицању правде. Ти принципи састојали су се у сљедећем:

а) Пребијањем главе за главу, код убистава извршених између становника два разна краја, племена или куће, озакоњују се већ извршене крвне освете.

б) Прихвата се принцип композиције за убиства и тјелесне повреде (рањавања). При томе износ композиције за убиство жене за половину је мањи од износа предвиђеног за убиство мушкарца, док су у случајевима рањавања износи композиције исти било да се ради о рањавању жене, било о рањавању мушкарца.

в) Композиција (односно обавеза плаћања композиције) може бити индивидуална или колективна. Индивидуална је у случају кад се дјело ставља на терет одређеном лицу. Колективна обавеза композиције јавља се у двије варијанте: као обавеза куће (или племена) којој припада извршилац и као обавеза читавог краја (ако убијени или рањени припада другом крају). Притом обавеза куће или племена постоји у случају кад се не зна извршилац дјела као одређено лице (по имену), али се зна кућа или пле-

ме коме припада, док обавеза краја постоји у случајевима кад се о извршиоцу не зна ништа друго осим да припада дотичном крају (мјесту, територијалној јединици). Код индивидуалне обавезе дотично лице (дужник) плаћа читав износ композиције, а код колективне обавезе у скупљању одређене суме колективно учествује кућа, племе или крај (зависно од случаја).

г) Обавеза плаћања композиције прелази са извршиоца (за случај његове смрти, бјекства и сл.) на његове насљеднике или најближу родбину.

д) Прихвата се принцип да се одбрана имовине може вршити чак и путем убиства или рањавања штетника (убиства и рањавања због крађе — види арт. LVII поменуте пресуде).

ђ) Употреба духовних института кумства и побратимства за ликвидирање извјесних свађа и спорова међу грађанима.

е) Као средство доказивања кривице или невиности прихвата се клетва, индивидуална или колективна, при чему се кворум клетвеника одређује различито, од случаја до случаја.

Напријед изложени принципи, који су дошли до изражаја у поменутој пресуди из 1848 године, веома су важни за оцјену неких деликатних питања. Прије свега треба имати на уму чињеницу да је суд оперисао оним обичајним институтима који су били сасвим блиски народу и који су, као такви, претстављали одраз његовог ондашњег схватања правде и правде. Када се, поред тога, има на уму околност да ова пресуда потиче из средине XIX вијека и да је поникла у крају који је дуги низ година имао редовно кривично судство, чији су се принципи кривичног права фундаментално разликовали од принципа на којима се темељила ова пресуда, докуменат у питању пружа нам драгоцјених података и освјетљава питање како је у домену кривичне правде изгледала правна свијест широких маса Боке средином XIX вијека, како су ове масе у том периоду интимно схватале и осјећале правду и правду, какви су и колико јаки у то доба код њих били стари обичаји, те колико је дотично доба (XIX вијек) утицало на њихову модификацију, а колико је у томе успјело. У томе је још једна важност овог документа.

Др Ђорђе Д. Миловић

ПОЛОЖАЈ КНЕГИЊЕ ДАРИНКЕ ПОСЛИЈЕ СМРТИ КЊАЗА ДАНИЛА

Личност кнегиње Даринке и њен рад у Црној Гори заслужује посебну и детаљнију обраду, тим прије што о томе није било досад исцрпнијег рада у нашој историографији. Стога ћемо се у овом прилогу задржати само на једној епизоди из њена живота, и то на односу који је настао према њој у уском владајућем кру-